

**Türkiye’de Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında
Hayvancılığın ve Hayvansal Ürün İşleyen KOBİ’lerin Rolü
Bülent GÜLÇUBUK* Nilay ALUFTEKİN BAYKAL****

**The Role of Stockbreeding And Animal Crop Processing SMEs
on Poverty Reduction in Rural Area in Turkey**

Abstract

In rural area, stockbreeding is an important employment and income source especially for small agricultural enterprises and landless families. But, after 1980’s stockbreeding sector has been affected in considerable dimension from economic policies. These policies specially has effected people who deal with small ruminant (sheep and goats) because they are living mostly in less developed or underdeveloped parts of Turkey and alternative income sources are quite limited for them. Especially, people who deals with small ruminant (sheep and goats) constitute more disperse and disorganized group of agriculture sector. This group gradually becomes more poor at the end of the economic and social variation processes. As a matter of fact, primarily small ruminant (sheep and goats), decrease in the number of animal verify this circumstances; as a result, an important part of the population group gradually become poor or migrates to cities to involve in their new adventurous life.

National economies consist of different sectors. *Forming integration between them can provide development of these sectors.* Here, the constitution between livestock production and industry – especially for processing industry- has in the most important place. Livestock production sector, which is the important part of rural economic structure, denotes a lot of differences because of their scales, structures, production processes and layout locations within their structure. In the joining process to European Union, it is so important for economic and rural development to have more active, efficient and productive Small and Medium Sized Enterprises in livestock production sector.

1.Giriş

Dünyada 1990’lı yıllardan sonra gündeme en çok gelen konulardan birisi yoksulluktur. Yoksulluk, tüm ülkelerin, toplumların ortak sorunu haline gelmiştir. Yoksulluk tüm insanları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Türkiye’de de toplum ve ekonomik yaşamın en önemli sorunlarından birisini yoksulluk oluşturmaya başlamıştır.

*: Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü-ANKARA

**:. Öğretim Görevlisi, Çankaya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü- ANKARA.

Yoksulluk, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sadece ekonomik yetersizlik olarak ortaya çıkmamaktadır. Yoksulluk aynı zamanda, doğal çevre üzerinde baskı yaratmakta, toplumsal dinamikleri etkilemekte, kültürel ve siyasi marjinalleşmeyi de hızlandırmaktadır.

1980'li yıllardan sonra uygulanan politikalar tarımın ve dolayısıyla hayvancılığın genel ekonomi içerisindeki ağırlığını azaltmıştır. Bu durum, makro ekonomik yaklaşımlar açısından olması gereken bir süreç olarak kabul edilebilir. Fakat, ekonomideki gelişmeler, dalgalanmalar ve katma değer üretiminin yavaş ve sınırlı artması tarımı olumsuz etkilemiştir. Tarım sektörüne yönelik uygulanan politikalar, fiyat müdahaleleri, destekleme politikasındaki değişimler, girdi desteklerinin azalması kırsal alanda en çok küçük üreticiyi etkisi altına almıştır. Özellikle küçükbaş hayvancılıkla geçimini sağlayan üreticiler uygulanan politikalar sonucu olumsuz koşullardan en çok etkilenen kesim olmuştur. Giderek yoksullaşan topraksız, az topraklı veya az sayıda hayvan sahibi olan kırsal halk için hayvancılık, önemli bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

Kırsal kalkınma ile bireylerin ve toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarını iyileştirmek, sadece tarımsal veriminin artırılması ile sağlanamamaktadır. Bununla birlikte tarımsal ürünlerin işlenmesi ve bu sayede kurulacak olan *KOBİ'ler (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) aracılığı ile istihdam yaratılması, katma değer artırılması ve bölgesel kalkınma ile bölgeler arası farklılıkları azaltılmasında kırsal kalkınmanın önemli bir aracıdır.* Bu yaklaşımın kırsal alanda uygulanması ve başarılı olma olasılığı mümkün olup, Türkiye'de ve diğer ülkelerde başarılı olmuş bir çok örneğe rastlanabilir. Çünkü, kırsal halkın kendi yapılarına ve sosyal yaşamlarına uygun bir sanayi tipine uyum sağlaması, diğer sanayi tiplerine göre daha elverişlidir.

2. Yoksullukla İlgili Temel Kavramlar

Yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Çünkü, yoksulluk ve zenginlik temelde subjektif niteliktedir. Yoksulluk kavramı insani gereksinimlere dayanır. Bundan hareketle yoksulluk; beslenme, giyecek, barınma, eğitim, sağlık vd. gereksinimleri de kapsamaktadır. Dünya Bankası'na göre; yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur (Worldbank,1990). Genel olarak yoksulluk tanımlarında ortaya çıkan yetersizlikler ise şu biçimde özetlenebilir: *ekonomik yetersizlik, fiziksel güçsüzlük, yetersiz katılım, çevre kirliliği, dengesiz gelir ve mülkiyet dağılımları, siyasi istikrarsızlar, kamu hizmetlerinin etkin olamaması, sosyal güvenceden yoksun olma vd.*

Gerek akademik gerek politika tartışmalarında genel kabul gören temel tanıma göre, yoksulluk iki biçimde tanımlanabilir (IFAD,2001);

- a. **Mutlak yoksulluk:** bir insanın *yaşamını minimum seviyede sürdürebilmesidir.* yani biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesidir. Bu temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun aynı ve nakdi geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırının altında kabul edilirler.
- b. **Görelî yoksulluk:** bir insanın biyolojik olarak değil, *toplumsal olarak kendisini üretebilmesi* için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyini ifade eder. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında geliri olanla, görelî yoksul olarak tanımlanabilir.

Bu iki kavram, işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin; **mutlak yoksulluk** sınırı için, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kullanılan ölçüt, satın alma paritesiyle 1 ABD Doları günlük harcama seviyesidir. **Görelî yoksulluk** için ise, genellikle benimsenen ölçüt, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belli bir oranı altında (örneğin %40) geliri olan bireylerin toplam nüfusa olan oranının bulunmasıdır. Ancak, yoksulluğun salt gelir eksikliği ya da ortalama/medyandan sapan gelir miktarı olarak tanımlanmasının beraberinde getireceği sınırlar bulunmaktadır. Yalnızca gelir odaklı yaklaşımın, bireylerin toplumsal yapının sunduğu hak ve olanaklara ulaşım ulaşılamaması yönünde kapsamlı bilgi veremeyeceği, özellikle son on yıldaki tartışmalarda giderek artan bir kesimin kabul ettiği bir gerçek haline gelmiştir.

Bunlardan hareketle, yoksulluk **içeriği açısından** da iki ayrı biçimde tanımlanabilmektedir. Buna göre; **dar anlamda yoksulluk**, bireyin sadece yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olacak gıdaya, barınağa ve giyime sahip olmasıdır. **Geniş anlamda yoksulluk** ise, bireyin gereksinimlerinin karşılanmasında toplumun sahip olduğu genel düzeyden geride kalmasıdır.

3. Türkiye’de Yoksulluğun Genel Boyutları

Yoksulluk tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek ağırlaşan bir sorundur. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra yaşanan ekonomik krizler-şoklar, tarımda uluslar arası politikaların ön plana çıkması ve hayvancılıkta uygulanan politikalar kırsal alanda önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde kente göç artmış, kırsal ve kentsel alanda işsizlik daha da artmış, topraksız veya az topraklı üreticiler kendine yeterlilikten uzaklaşmıştır. Türkiye’de mutlak yoksullukla karşı karşıya bulunanların sayısı yıllar geçtikçe artmaktadır. Ülkede gelir dağılımının

bozuk olması, ekonomik dalgalanmalar ve kaynakların rasyonel kullanılamaması özellikle görece yoksulların sayısını arttırmaktadır.

Dünya Bankası verilerine göre, yoksulluğun evrenselliği ve satın alma pariteleri farklılıkları düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı hesaplanmış ve bu sınır ülkelere göre belirlenmiştir. Buna göre, mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 ABD Doları olarak kabul edilirken, Latin Amerika ve Karibler için bu sınır günde 2 ABD Doları, Türkiye'nin de dahil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu grup için ise bu sınır günde 4 ABD Dolarıdır. Diğer yandan, Dünya Bankası'nın "Türkiye'nin Ekonomik Reformu" isimli çalışmasında Türkiye için mutlak yoksulluk değeri 1994 yılında günde 1.2 ABD Doları olarak kabul edilmiştir. Erdoğan'ın (1997) çalışmasında ise, bu değer günde 1.7 ABD Doları olarak verilmiştir (Çevre Bakanlığı-UNDP,2002).

Türkiye'de yoksulluk ile ilgili en kapsamlı bilgiler Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1994 yılı verilerine ve buna bağlı olarak daha sonra yapılan analizlere dayanmaktadır. Yapılan değerlendirmelere göre; Türkiye'de günde 1 ABD Dolarının altında geliri olanların toplam nüfusa oranı %2.5'dir (Çevre Bakanlığı-UNDP,2002). Yoksulluk değerlendirmelerinde gelir dağılımı da ön plana çıkmaktadır. 2002 Yılı Gelir Dağılımı Anketi sonuçlarına göre (DİE), ülke genelinde en alttaki %20'lik nüfus milli gelirin %5.3'ünü alırken, en üstteki %20'lik nüfus milli gelirin %50.1'ini almaktadır. Bu ise, yoksulluğun giderek toplumsallaşması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluk belirlemelerinde en yaygın hesaplamalardan birisi, kişi başına *minimum gıda harcamasına dayalı hesaplama yöntemidir*. Buna göre yapılan bir hesaplamada (Erdoğan,1997) Türkiye'de yoksul oranı aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge.1. Kişi Başına Minimum Gıda Harcaması Tutarına Göre Yoksul Nüfus Oranı

Yerleşim Yeri	Yoksul Kişi Oranı (%)
TÜRKİYE	15
Kent	10
Kır	21
Marmara Bölgesi	7
Ege Bölgesi	4
Akdeniz Bölgesi	11
İç Anadolu Bölgesi	12
Karadeniz Bölgesi	19
Doğu Anadolu Bölgesi	25
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	24

Çizelgede görüldüğü gibi, kırsal alanda yoksulluk oranı kent oranının iki katı kadardır. Göreli yoksulluk hesaplamalarından hareketle, DİE kaynaklarına göre, 1987 yılında %12.2 olan toplam yoksulluk oranı 1994 yılında %21.3'e yükselmiştir. Yine, aynı dönemde kentsel alanda yoksulluk oranı %9.3'den %12.4'e yükselirken, kırsal alanda %18.7'den %26.9'a yükselmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, kentsel alanda yoksulluğun daha hızlı artmasında kırsal alandan kentsel alanlara olan göç en önemli faktördür.

Türkiye'de yoksulluk konusunda en son yapılan araştırma 2002 yılı verilerine dayanmaktadır. Anka Ekonomi Bülteninde yayınlanan verilere göre, Türkiye'de günde 1 ABD Doları veya daha az harcama yaparak yaşamını sürdürmeye çalışan 14 milyon insan var ve her 5 kişiden biri açlık sınırının altında yer almaktadır. Araştırmada verilen bilgilere göre 1nci %20'lik nüfus (en fakir) kişi başına günlük 1 ABD Doları harcama sınırında iken, 2nci %20'lik nüfus (biraz fakir) kişi başına günlük 1.8 ABD Doları harcama sınırındadır (Uras,2003).

Buraya kadar belirtildiği gibi, Türkiye'de yoksulluğun boyutları giderek derinleşmektedir. *Yoksulluk, gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır.* Uluslar arası Çalışma Örgütü'ne göre (ILO), kırsal yoksulluk; kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta ve azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızla artan bir yoksullaşmaya dikkat çekilmektedir. Gerçekten de son yıllarda ekonomideki şoklar ve uygulanan politikalar kırsal alanda yaşayanları derinden etkilemektedir. Özellikle, kendi toprağını işleyen küçük işletme sahipleri, tarım işçileri, kiracılık-ortakçılık yapanlar, çobanlar, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar yoksulluktan daha fazla etkilenmektedir. Kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında önemli bir çıkış yolu olarak hayvancılık, uygulanan politikalardan olumsuz etkilenmekte ve yoksulların en önemli güvence kaynaklarından biri olma özelliğini yitirmektedir.

4. Türkiye'de 1980'li Yıllardan Sonra Hayvancılıkta Ortaya Çıkan Nicel Değişimler

Türkiye'de tarım işletmelerinde bitkisel ve hayvansal üretim çoğunlukla organik bir bütün olarak yapılmaktadır. 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, yaklaşık 4.1 milyon tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin %72.2'sinde bitkisel ve hayvansal üretim birlikte, %24.4'ünde sadece bitkisel üretim ve %3.4'ünde ise sadece hayvansal üretim yapılmaktadır. İşletmelerin hayvan varlığına bakıldığında, küçük ölçekli işletmeler egemen durumdadır. Büyükbaş hayvana sahip işletmelerin (yaklaşık 2.67 milyon adet) %88'i 9 veya daha az sayıda hayvana sahiptir. Küçükbaş hayvancılıkta ise durum daha da belirgindir. Çünkü, işletmelerin %70.5'inde küçükbaş

hayvan bulunmamaktadır. Küçükbaş hayvan sahibi olan işletmelerin ise (yaklaşık 1.2 milyon adet) %87'si 19 veya daha az sayıda küçükbaş hayvana sahiptir. Türkiye'de genel olarak, tarımsal işletme büyüklükleri ile sahip olunan hayvan sayısı paralellik göstermektedir. Yani, işletme büyüdükçe hayvan sayısı ve niteliği de artmakta, işletme küçüldükçe hayvan sayısı azalmakta, niteliği ise düşmektedir.

Hayvancılık ile uğraşan işletmelerin oranının az olması tarımda hayvancılıktan elde edilen üretim değerinin de az olmasına neden olmaktadır. Nitekim, toplam tarımsal üretim değeri içinde hayvansal üretim değerinin payı %19.4'dür (DPT,2003). Oysa, bu oran gelişmiş ülkelerde %65-70 dolayındadır. Örneğin, AB'nde bu oran %58.2'dir (Akman ve ark., 2000). Çizelge.2'de görüleceği gibi, Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra özellikle küçükbaş hayvan varlığında azalmalar meydana gelmiştir. Azalmaların en fazla olduğu hayvanlar sırasıyla; tiftik keçisi, kıl keçisi ve koyunlardır. Azalmaların devam edeceği de istatistiklerde, araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Hayvan varlığındaki azalmaların temelinde; hayvancılık politikaları, sosyal, kültürel ve terör-güvenlik sorunları da bulunmaktadır.

Çizelge.2. Türkiye'de Hayvan Varlığı (000 adet) ve Gelişme Trendleri (1980=100.0)

Yıllar	Koyun		Kıl Keçisi		Tiftik Keçisi		Sığır		Manda	
	Sayı	İndex	Sayı	İndex	Sayı	İndex	Sayı	İndex	Sayı	İndex
1980	48.630	100.0	15.385	100.0	3.658	100.0	15.894	100.0	1.031	100.0
1985	42.500	87.4	11.233	73.0	2.103	57.5	12.466	78.4	551	53.4
1990	40.553	83.4	9.698	63.0	1.279	35.0	11.377	71.6	371	36.0
1995	33.791	69.5	8.397	54.6	714	19.5	11.789	74.2	255	24.2
1996	33.072	68.0	8.242	53.6	709	19.4	11.886	74.8	235	22.8
1997	30.238	62.2	7.761	50.5	615	16.8	11.185	70.4	194	18.8
1998	29.435	60.5	7.523	48.9	534	14.6	11.031	69.4	176	17.1
1999	30.256	62.2	7.248	47.1	490	13.4	11.054	69.5	165	16.0
2000	28.492	58.6	6.828	44.4	373	10.2	10.761	67.7	146	14.2
2001	26.972	55.5	6.676	43.9	346	9.6	10.548	66.4	138	13.4

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri 1980-2001.

Türkiye'de hayvan varlığı azalmasına rağmen, hayvansal ürün üretimi yavaş da olsa artmaktadır. Bu özellikle, hayvancılıkta büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde ırk ıslahı ve bakım koşullarının iyileşmesinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, küçükbaş hayvancılıktaki gelişmeler büyükbaş hayvancılığa göre daha yavaş olmaktadır. Bunun nedeni ise, küçükbaş hayvancılıkla uğraşanların göreceli olarak daha yoksul ve küçük işletmelerden oluşmasıdır. Bu nedenle, hayvancılık politikalarından en fazla etkilenenler küçükbaş hayvancılık ile uğraşanlar olmaktadır. Bundan hareketle, yoksulluk ile ilgili araştırmaların ve tartışmaların yoğunlaştığı son dönemlerde, kırsal alanda özellikle mutlak yoksulluğun azaltılmasında küçükbaş hayvancılığın önemli bir oynadığı söylenebilir.

5. Küçükbaş Hayvancılığın Türkiye Ekonomisindeki Önemi

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin Türkiye ekonomisinde özel bir önemi vardır. Toplam et üretiminin %24.75'i, süt üretiminin %12.35'i, deri üretiminin %63.18'i koyun ve keçiden sağlanır (Kaymakçı ve ark.,2000). Özellikle 1980'li yıllardan sonra bu üretim dalında uygulanan ekonomi politikaları ile göç, maliyet gibi etkenlerden dolayı koyun ve keçi sayısında önemli düşüşler ve üretimde gerilemeler ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de hayvansal üretim değeri içinde küçükbaş hayvanlardan sağlanan üretim değeri yaklaşık %19'dur. Bu durum, Türkiye'de hayvancılığın büyük ölçüde büyükbaş hayvancılığa dayandığını göstermektedir. Diğer yandan, süt üretim değeri içinde küçükbaş hayvancılığın payı %12.1, kırmızı et üretim değeri içindeki payı %23.8, deri üretim değeri içindeki payı ise %55.5'dir (DİE,2001). 1980 yılından sonra sayıca giderek azalan küçükbaş hayvan varlığına bağlı olarak, küçükbaş hayvanlardan elde edilen üretim değeri de azalma sürecine girmiştir.

Türkiye'de tarımsal işletmelerin yaklaşık %66'sında (2.67 milyon işletme) büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, %29.5'inde (1.2 milyon işletme) küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bölgelere göre koyun yetiştiriciliği yapan işletme sayısı incelendiğinde, tarımsal bölgeler açısından, işletmelerin %22.4'ünün Güneydoğu Tarım Bölgesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine, koyun varlığının da %26.3'ü bu bölgededir. Tarım bölgelerine göre kıl keçisi yetiştiren işletmelerin sayısı incelendiğinde de ilk sırayı %25.3 ile Güneydoğu Tarım Bölgesi, tiftik keçisinde ise yine ilk sırayı %26.9 ile Güneydoğu Tarım Bölgesi almaktadır. Hayvan varlığı açısından ise, kıl keçisi varlığında ilk iki sırayı %27.6 ile Akdeniz Tarım Bölgesi ve %21.9 ile Güneydoğu Tarım Bölgesi almaktadır. Tiftik keçisi varlığında ise %26.9 ile Güneydoğu Tarım Bölgesi ilk sırada yer almaktadır (DİE,1991). Özellikle kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında, istihdama katkı, zayıf meraların değerlendirilmesi, düşük üretim maliyeti gibi nedenlerden dolayı küçükbaş hayvan yetiştiriciliği Türkiye açısından önemlidir. Fakat, Türkiye'de küçükbaş hayvancılık gerilemektedir. Bunun başlıca nedenleri; kente göç, işletmelerin küçük, dağınık ve örgütsüz olması, ürün pazarlamasının ilkel olması, koyun ve keçi ırklarının çoğunlukla düşük verimli olması ve uygulanan tarım politikalarıdır.

6. Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında Hayvancılığın Rolü

Dünyada 1 milyara yakın kırsal yoksul geçimlerini hayvancılıktan sağlamaktadır. Bu yoksullar, hayvanları ya sermaye (mal varlığı) olarak ya da üretim ve geçim kaynağı olarak (et, süt, yapağı, deri) kullanırlar. Mal varlığı olarak hayvanlar kırsal alandaki yoksullar için tasarruf ve sosyal

güvence sağlayan tek araçtır. Hayvana yatırım yapmak, kırsal alandaki yoksullar için bir anlamda gelirini de güvence altına almaktır. Ayrıca, hayvancılık ile beklenmeyen doğal olaylardan (kuraklık, sel gibi) kendini koruma altına alacak bir sistem geliştirmektedir. Üretim olarak ise, az da olsa kendini beslemeyi ve ürünlerini satarak gelir elde etmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’de de hayvancılık özellikle küçük ölçekli işletmelerde üretim ve sermaye hareketliliğinin önemli bir aracıdır. Küçük işletmeler hızlı sermaye akışı ve düşük maliyet açısından hayvancılığı önemli bir çözüm yolu olarak görürler. Bunu her şeyden önce ailenin öz tüketimini sağlamak ve ani giderlerini karşılamak amacıyla yaparlar.

6.1. Hayvancılığın Yoksullara Sağlayacağı Avantajlar

Kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında ve en azından ailenin öz tüketiminin sağlanmasında özellikle küçükbaş hayvancılığın önemi vardır. *Hayvancılık kırsal alandaki yoksullar için bir çok avantaj sağlar.* Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- i. Hayvancılık üreticilere doğrudan yiyecek sağlar. Yoksullar, hayvansal ürünlerin bir kısmını tüketir, kalanını ise girdi temin etmek için nakde çevirebilir.
- ii. Hayvan gübresi yakacak olarak ya da toprak gübresi olarak kullanılabilir.
- iii. Hayvancılık çıktıları hemen nakde dönüştürebilen ve yoksulluğu azaltan bir faaliyettir (süt, tereyağı, peynir vd.).
- iv. Varlık olarak düşünülürse, her biri tek başına yapılmaktansa hayvansal ve bitkisel üretim faaliyetlerinin bir arada yapılması yoksullara daha çok gelir getirebilir. Çünkü, hayvansal ve bitkisel üretim arasında çok yakın bir ilişki vardır (Örneğin; yem bitkileri temin ve hayvan gübresi temini gibi).
- v. Diğer yandan, kırsal alandaki yoksullar değişik türlerden hayvan besleyebilir. Ancak, daha az sermaye ve girdi gerektirdiğinden genelde küçükbaş hayvanı tercih eder. Bunun başlıca nedenleri; (www.ilri.org)
 - küçükbaş hayvanlar daha çabuk nakit paraya çevrilebilir,
 - satılması daha kolaydır,
 - beslemek ve bakmak için fazla işgücü gerekmez,
 - küçükbaş hayvan daha çabuk büyük ve yavrular. Bu da geri ödeme süresini azaltır,
 - özellikle yaylacılar için keçi ve koyun dağlık alanlarda rahatça beslenebilir, ve
 - büyükbaş hayvana göre daha az girdi gerektirir.

6.2. Kırsal Alanda Yoksulluğun Azaltılmasında Hayvancılık Politikaları

Türkiye gibi kırsal yoksulluğun fazla olduğu ve hayvancılık olanaklarının ise yüksek olduğu ülkelerde, hayvancılık faaliyetleri ile yoksulluğun azaltılmasında politikalar ve stratejiler geliştirmek için kurumsal bir yapı oluşturulması ve farklı üretim sistemlerini belirlemek gerekmektedir. ***Burada başlıca politika seçenekleri şu biçimde özetlenebilir:***

- i. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda hayvansal ürünler genelde tüketiciyi korumak amacıyla düşük tutulabilmektedir. Bundan hareketle, hayvansal ürünlerde fiyatların kırsal alanlardaki yoksulların da ekonomik durumunu gözeterek biçimde dikkate alınması önemlidir. (www.ilri.org)
- ii. Özellikle topraksız ve az topraklı üreticiler için hayvancılıkta girdi temini zordur. Bu üreticiler hayvanlarını çoğunlukla kaba yemlerle besleme durumundadır. Bu nedenle, hayvancılıkla uğraşan yoksullara kaliteli yem için girdi desteğinde bulunmak önemlidir.
- iii. Dağınık ve güçsüz durumda bulunan kırsal yoksulların bir araya gelerek örgütlenmesi hem ürünlerinin değerlendirilmesi hem de ucuz girdi temini için önemlidir. Bu nedenle, bunların örgütlenmesinde kolaylaştırıcı rol oynamak ve destek vermek önem taşımaktadır.
- iv. Küçük ölçekli hayvancılıkla uğraşanların sahip olduğu hayvanlar genelde düşük verimli ırklardan oluşur. Bu ise, daha az verim ve yetersiz gelir demektir. Bu nedenle, bu tipteki üreticilere yönelik ırk ıslahı çalışmaları önem taşımaktadır.

Belirlenen bu politikaların gerçekleştirilmesinde strateji belirlemek için öncelikle hayvancılık sistemlerinin dikkate alınması gerekir. Bunun için; *üretim sistemleri araştırılmalı, kurumsal yapıları incelenmeli* ve varsa *teşvik sistemleri ortaya konulmalıdır*.

Üretim sistemlerinin araştırılmasında; sürü büyüklüğünde ve hareketliliğinde değişimler, hayvanların niteliği, verimlilik, kullanılan girdiler ve hayvancılığın aile ekonomisine katkıları araştırılmalıdır.

Kurumsal yapıların incelenmesinde; üretici örgütlenmesinin önündeki engeller, hayvancılığa yönelik finansal yapılanmalar, kredi sistemleri, kamu hizmetlerinin etkinliği ve pazarlama yapısı incelenmelidir.

Teşvik sistemlerinin ortaya konulmasında ise; hayvansal ürünlere ve temel girdilere uygulanan destekler ve örgütlenmeye yönelik devlet politikaları ile esasları ortaya konulmalıdır.

Kırsal alanlarda yaşayan yoksullar, ekonomideki ani dalgalanmalardan ve fiyat politikalarından en fazla etkilenen kesimlerin ön sıralarında yer alır. Bu durumlarda özellikle küçükbaş hayvancılık bir emniyet sübabı görevi görür. Bu ise, hayvancılığın geçimlik veya aile tüketimi düzeyinde de olsa önemini ortaya koyar. Bu nedenle, yukarıda belirtilen politikaların belirlenebilmesi ve uygulanabilmesi için öncelikle hayvancılık sistemlerinin iyice analiz edilmesi gerekir.

6.3. Türkiye’de Hayvancılığın Yoksulluğun Azaltılmasına Katkıları

Türkiye’nin sahip olduğu doğal kaynaklar hayvancılık açısından önemli avantajlar göstermektedir. 1980’li yıllardan sonra ekonomik yapıda meydana gelen değişimler, hayvancılık politikaları ve ekonomik şoklar bütün toplum kesimlerini olduğu gibi kırsal alandaki geçimlik düzeydeki işletmeleri ve yoksulları da derinden etkilemiştir. Bu süreçte, kırsal alandaki yoksullar için özellikle küçükbaş hayvancılık önemli bir çözüm aracı olmuştur.

Hayvan varlığı kırsal alandaki yoksullar için önemli bir varlık ve sosyal kaynaktır. Hayvancılık, yoksulların yaşamlarını sürdürebilmelerinde önemlidir. Büyük ölçeklerde toprak sahibi olmayan, çok sayıda (özellikle kültür ve melez ırkları için) hayvanı bulunmayan ve tarım dışı gelir kaynakları bulunmayan kırsal halk için hayvancılık, Türkiye’de stratejik bir önem taşımaktadır. Çünkü, sanayileşme hızının sınırlı kaldığı, Gayri Safi Milli Gelirin dalgalanma gösterdiği, gelirin ve toprağın dengesiz dağıldığı, kentleşmenin katlanamaz boyutlara geldiği ülkemizde hayvancılık kırsal yoksullar için sosyal ve ekonomik değeri bulunan bir uğraşı ve geçim kaynağıdır. Tarımsal işletmelerin %90’ına yakınının küçük işletme ölçeğinde olduğu ve %35-40 dolayında topraksız aile varlığının bulunduğu kırsal alanda hayvancılık dışında rasyonel ve sürdürülebilir bir uğraşı ve ekonomik alan oldukça sınırlıdır. Eğer, Türkiye’de yoksulluk sürdürülebilir bir yaklaşım ile azaltılmak isteniliyorsa bunun en önemli yolu hayvancılıktan geçmektedir. Bunlardan hareketle, özellikle *kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında hayvancılığın daha fazla katkıda bulunabilmesi için;*

- hayvancılıkta sürdürülebilir üretim sistemlerinin geliştirilmesi,
- yoksulların kredi kaynaklarına erişiminin kolaylaştırılması,
- bölgesel yoksulluk ve hayvancılık haritalarının çıkartılarak yoksul hayvan yetiştiricilerinin gruplandırılması ve önceliklerinin belirlenmesi,
- yoksulların yeniliklere erişiminin kolaylaştırılması, ve
- yoksullara yönelik eğitim ve yayım hizmetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

7. Türkiye’de Hayvansal Ürünler İşleme Sanayii

Tarıma dayalı sanayii; tüketici taleplerine yönelik olarak, öncelikle insan beslenmesi ve diğer gereksinimlerin eksikliğini tamamlamak, elde edilen ürünlerden bir bölümünü değişik formlara dönüştürerek tüketici beğenisine sunmak, doğanın bizlere cömertçe sunduğu nimetlerden azami ölçüde yararlanmak bir tarımsal üretim zinciri değil, aynı zamanda sanayi ve pazarlama sektörünün bir halkası olarak kabul edilmelidir. Buna ek olarak, tarıma dayalı sanayi istihdam sağlayıcı boyutuyla sosyal ve ekonomik açıdan da büyük önem taşımaktadır (www.tarim.gov.tr).

Tarıma dayalı sanayilerin hammaddesi tarımsal ürünler olduğu için kırsal alan, kırsal sanayi ve bunun içinde de tarıma dayalı sanayi birbirleriyle iç içedir. Genel olarak tarıma dayalı sanayiler, hammadde olarak bitkisel veya hayvansal ürünleri işleyerek tüketici kullanımına uygun hale getirirler. Sanayide işlenen ürünler katma değer kazanarak, hammadde halinden daha uygun pazarlama koşullarına sahip duruma gelir ve böylece tarımsal ürünlerin arz ve fiyat belirsizlikleri azaltılmış olur. Tarıma dayalı sanayi, Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün ağırlığı düşünülürse, devlet desteği ve teşvikler ile özel sektörün de ilgi odağı olarak gelişme şansı yüksek bir sanayi dalıdır. Ancak, tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin üretim ve ihracat potansiyeli yüksek olmasına rağmen, henüz yüksek sayılabilecek bir noktaya gelmemiştir.

Tarıma dayalı sanayiler içerisinde hayvansal ürünleri işleyerek gıda haline getiren işletmelerin gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarında önemli bir yeri vardır. Çünkü, kişi başına tüketilen hayvansal ürün miktarları ülkeler için gelişmişlik düzeylerini belirten temel kriterlerden birisidir. Bu duruma bağlı olarak, gelişmiş ülkeler, kalkınma ve tüketilen hayvansal protein miktarları arasında bir ilişki kurarak, kalkınma politikalarında hayvancılık sektörünün geliştirilmesi yönünde önlemler almaktadır. Hayvancılık sektörü sadece gıda ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda ulusal geliri ve istihdamı arttırmak, diğer sanayi sektörlerine hammadde sağlamak, dengeli kalkınmaya katkıda bulunmak, özellikle kırsal alandaki halka istihdam sağlayarak işsizliği önlemek, ihracat yolu ile döviz gelirlerini arttırmak ve sağladığı kırsal istihdam ile göç olaylarını azaltmak gibi bir çok önemli fonksiyona sahiptir (DPT,2001).

7.1. Türkiye’de Et ve Süt Ürünleri İşleyen Sanayiler

Daha önce belirtildiği gibi, tarıma dayalı sanayiinin en belirgin özelliği, hammadde olarak bitkisel ve hayvansal ürünleri kullanmasıdır. Bu nedenle, hayvancılık sektöründen elde edilen hammaddeler, çabuk bozulabilme, stoklamadaki zorluklar ve işleme tesislerine ulaşımındaki

yetersizlikler nedeni ile bir takım dezavantajlara sahip olabilmektedir. Buna rağmen, bu ürünler belirli katkı maddeleri ile işlendikten sonra, raf ömrü uzatılarak tüketici taleplerine cevap verecek hale getirilmektedir. Hayvansal ürünlerin işlenmemiş olarak satışa sunulmadan önce yasal olmayan (kaçak) işlemlerden geçirildiği düşünülürse, et ve süt gibi, yerinde işlenmesini sağlayacak işletmelerin varlığının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Buna bağlı olarak çalışmada et ve süt ürünleri işleyen kuruluşlar ayrı ayrı ele alınmıştır (Tan, 2001).

7.1.1. Et ve et ürünleri sanayii

Türkiye'deki mevcut duruma bakıldığında, kesilen hayvan varlığının ancak %10'unun sanayide değerlendirildiği ve üretilen çiğ sütün ise %20'sinin hijyenik olarak işlendiği görülmektedir (Güneş ve ark. 2002). Bu nedenle üretim yerinde işleme tesislerinin kurulamaması, pazara uzaklık ve girişimci yetersizliği, kırsal alanda yaşamını sürdüren halkın ürettiği ürünlerden sanayi ürünlerine göre daha az bir gelir elde etmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda özellikle besicilik sektöründe doyurucu bir kazanç elde edemeyen üreticiler, üretim ve pazarlama faaliyetlerinden uzaklaşmakta ve kendilerine daha çok gelir getirecek faaliyetler aramakta ya da kırsal alandan kente göç etmektedir. Bu da kırsal kalkınma açısından olumsuzluk yaratmaktadır.

Hayvancılık sektöründe; üreticilerin örgütlenememesi ve sanayici ile bağlantılarının zayıf olması, ucuz girdi sağlanamaması, üretim planlamasının yapılamaması ve pazarlama konusundaki yetersizlikler, olumsuz etkiler yaratmaktadır. Besi hayvancılığının en yaygın olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde; meraların bilinçsizce kullanılması, diğer bölgelere göç, sınır ülkelere yapılan ihracatın fiyat, politik vb. nedenlerden dolayı durma noktasında gelmesi nedeniyle üretim ve sanayi faaliyetleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Besiciliğin ve sektörün Türkiye'nin tüm bölgelerinde aynı şartlar çerçevesinde kredilendirilmesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki besici ve sanayicilerin batı bölgesine göç etmesine neden olmakta, bu ise bu bölgelerde üretim ve sanayii faaliyetlerinin azalmasına neden olmaktadır (DPT,2001).

Çizelge.3. Türkiye’de Toplam Hayvan Varlığı (İlk 10 il’e göre) (2000 yılı)

İller	Toplam Hayvan Varlığı		Sığır		Koyun		Keçi		Manda		Et ve Süt Ürünleri Sanayi	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Et ürünleri İşl. (Adet)	Süt Ür. İşl. (Adet)
Van	2,885,610	18.47	218,570	8.03	2,486,750	23.04	179,910	8.63	380	1.36	1	3
Konya	2,249,120	14.40	390,640	14.35	1,613,930	14.95	243,860	11.70	690	2.48	6	65
Ş. Urfa	1,823,220	11.67	138,730	5.09	1,512,880	14.02	171,040	8.20	570	2.04	0	25
Muş	1,784,030	11.42	214,290	7.87	1,314,330	12.18	248,440	11.92	6,970	25.06	0	30
Erzurum	1,503,820	9.62	545,030	20.02	860,340	7.97	96,300	4.62	2,150	7.73	4	83
Diyarbakır	1,309,410	8.38	245,710	9.02	810,230	7.50	249,990	12.00	3,480	12.51	0	2
Bahkesir	1,059,870	6.78	233,790	8.59	696,080	6.45	128,810	6.18	1,190	4.27	6	126
Afyon	1,037,840	6.65	222,570	8.17	705,200	6.53	105,110	5.04	4,960	17.83	131	56
Antalya	1,012,830	6.48	145,970	5.36	245,000	2.27	621,860	29.84	-	-	1	208
Sivas	957,530	6.13	366,140	13.45	545,760	5.05	38,210	1.83	7,420	26.68	5	30
TOPLAM	15,623,280	100.00	2,721,440	100.00	10,790,500	100.00	2,083,530	100.00	27,810	100.00	154	628
TÜRKİYE TOPLAMI	46,600,000	33,52	10,761,000	25,28	28,492,000	37,87	7,201,000	28,93	146,000	19,04	421	3380

Kaynak: DİE

Çizelge.3’de Türkiye’de hayvan varlığının en fazla olduğu ilk 10 il ve bu illerdeki mevcut et ve süt ürünleri işleyen kuruluş sayısı sıralanmıştır. Buna göre, Van ili toplam hayvan varlığı açısından (%18.47) ilk sırada yer almaktadır. Bunu Konya ve Şanlıurfa illeri izlemektedir. **Buna karşılık özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerin et ve süt ürünü işleyen kuruluş sayısına bakıldığı zaman, et işletmelerinde bölgelerde bulunan işletme sayısının Türkiye toplamının %3,2’si, süt ürünlerinin ise sadece %22,7’si kadar olduğu görülmektedir. Bu durumun dolaylı nedenleri yukarıda belirtilmiştir. Bu bölgelerdeki kırsal istihdamın artırılması, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, kırsal sanayileşmenin sağlanması, bölgedeki hayvan varlığının korunmasına, üreticilerin örgütlenerek işletmelerin profesyonel hale getirilmesine ve hayvansal ürün işleyen işletme sayısının artırılmasına bağlıdır.**

Buna karşılık, Çizelge.4’de görüleceği gibi, Türkiye’de toplam tarımsal üretim değeri içinde hayvansal üretim değerinin payı ilk 10 ilde %19,35’dir. Toplam hayvan varlığında üst sıralarda yer alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde; Van, Şanlıurfa, Muş, Erzurum ve Diyarbakır’daki üretim değer oranları toplamı %27,23’tür. Bu değerler bu illerin toplam hayvan varlığı ile kıyaslandığında düşüktür. Buna bağlı olarak yörede küçük ve orta ölçekli hayvansal ürün işleyen işletmelere yönelik teşviklerin artırılması verimliliği de beraberinde getirecektir.

Çizelge.4. Toplam Hayvan Varlığına Göre İlk 10 İl’de Hayvansal ve Bitkisel Ürünler Üretim Değerleri (2000 yılı)

İller	Bitkisel Üretim Değeri		Canlı Hayvanlar Üretim Değeri		Hayvansal Ürünler Üretim Değeri		Toplam Tarımsal Üretim Değeri	
	Değer* (TL)	(%)	Değer* (TL)	(%)	Değer* (TL)	(%)	Değer* (TL)	(%)
Van	39,261,956	1.34	192,930,783	10.94	79,763,965	6.13	311,956,704	5.22
Konya	651,324,685	22.39	325,138,804	18.44	286,055,065	22.01	1,262,518,554	21.14
Ş.Urfa	424,957,535	14.60	153,982,386	8.73	52,893,050	4.07	631,832,971	10.58
Muş	45,094,038	1.55	113,392,200	6.43	57,282,162	4.40	215,768,400	3.61
Erzurum	50,759,715	1.74	201,442,037	11.42	105,912,098	8.15	358,113,850	6.00
Diyarbakır	287,397,032	9.88	143,820,469	8.15	58,254,100	4.48	489,471,601	8.20
Balıkesir	478,906,494	16.46	215,871,848	12.24	314,762,124	24.22	1,009,540,466	16.90
Afyon	221,870,683	7.62	144,545,110	8.19	131,709,720	10.13	498,125,513	8.34
Antalya	620,077,771	21.31	109,818,730	6.22	85,018,335	6.54	814,914,836	13.64
Sivas	89,121,979	3.06	162,244,802	9.20	127,733,048	9.83	379,099,829	6.34
TOPLAM	2,908,771,888	100.00	1,763,187,169	100.00	1,299,383,667	100.00	5,971,342,724	100.00
TÜRKİYE TOPLAMI	14,920,079,937	19.5	6,652,064,612	26.50	5,178,206,046	25.09	26,750,350,595	22.32

Kaynak :DİE

*Cari fiyatlar ile Milyon TL

7.1.2. Süt ve süt ürünleri sanayii

Türkiye’de süt ve süt ürünleri sanayii hammadde temininden pazarlamaya kadar pek çok sorunlu bir yapı teşkil oluşturmaktadır. Bir yandan dünya standartlarına uygun nitelikte üretim yapan ve gelişmiş teknolojilerle ürün işleyen tesisler bulunmakta, diğer yandan, hijyenik koşullara uymadan, ilkel yöntemlerle üretim yapmaya çalışan kayıt dışı mandıralar, üretimde pay sahibi olmaktadır. Türkiye’de süt ürünü işleyen kuruluşların tarımsal coğrafik dağılımı Çizelge 5’de verilmiştir.

Çizelge.5. Bölgelere Göre Süt Ürünleri İşleyen Kuruluş Sayıları Ve Kapasiteleri (2000 Yılı)

Bölgeler	Toplam işletme sayısı (adet)	Yörede bulunan işletmelerin Türkiye toplamına oranı (%)	Toplam kapasite (ton/yıl)	İşletme kapasitesinin Türkiye toplamına oranı (%)
I. Bölge (Orta Kuzey)	106	8.1	583,878	9.5
II. Bölge (Ege)	505	39	2,050,651	33.4
III. Bölge (Marmara)	344	26.4	1,740,115	28.2
IV. Bölge (Akdeniz)	82	6.3	371,273	6
V. Bölge (Kuzeydoğu)	34	2.6	242,583	3.9
VI. Bölge (Güneydoğu)	19	1.5	109,938	1.8
VII. Bölge (Karadeniz)	68	5.2	395,420	6.4
VIII. Bölge (Orta Doğu)	17	1.3	109,274	1.8
IX. Bölge (Orta Güney)	125	9.6	550,643	9
TOPLAM	1300	100.00	6,153,775	100.00

Kaynak: DİE

Çizelgeye göre, ülkede süt ürünleri işleyen kuruluşların yaklaşık %65,3’ü Marmara ve Ege Bölgelerinde toplanmıştır. Buna karşın Güneydoğu ve Ortadoğu tarım bölgelerinde bulunan

kuruluşların oranı yaklaşık %2.8'dir. Tıpkı hayvansal ürün işleyen kuruluş sayılarında olduğu gibi bu yörelerdeki yüksek işleme teknolojisi gerektiren kuruluş sayısının azlığı sanayileşme gerekliliğinin altını çizmektedir. Buna paralel olarak, çizelgeye göre bu yörelerdeki kapasiteler de düşük durumdadır. Sorunun çözümlenmesi için yukarıda belirtildiği gibi teşviklerin artırılmasına yönelik politikaların izlenmesi gerekmektedir.

8. Hayvansal Ürün İşleyen KOBİ'lerin Kurulmasına Yönelik Stratejiler

8.1. Alt Yapı Desteği

Genel olarak, kırsal alanlardaki altyapı hizmetleri kentsel ve yarı kentsel alanlara göre zayıftır. Yol, iletişim, pazar gibi alt yapı hizmetlerinin yetersizliği bu alanlarda yatırım yapılmasını engellemektedir. Kırsal kalkınma stratejilerinin gerçekleştirilmesinde devletin kırsal alanlardaki alt yapı hizmetlerini geliştirerek, kentsel alanlarla kırsal alanların arasındaki farkı azaltması gerekmektedir. Kısaca, alt yapı hizmetlerini, kırsal alanda kurulacak olan KOBİ'lerin var olması için bir şart olarak kabul etmek gerekir. *Hayvansal ürün işleyen kuruluşların ürettikleri ürünlerin ileri teknoloji gerektiren ve bozulabilir ürünler olduğu göz önüne alındığında ; ürünlerin üretim aşaması ve sonrasında pazarlanabilmesi için dağıtım kanallarının ve dolayısıyla ulaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında dış pazar imkanlarının artırılması için de iletişimin geliştirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca ürünlerin hijyenik şekilde üretilmesi ve atıkların çevreyi kirletmemesi için ileri teknoloji desteğinin de sağlanması bu tip kuruluşların kurulu oldukları yöreyi yerinde kalkındırmaları için gereklidir. Kısacası, bu tür girişimlerin gerçekleşmesi için, kırsal alanda asgari düzeyde de olsa alt yapı hizmetlerinin var olması gereklidir.*

8.2. Organize Sanayi Merkezleri

Alt yapı hizmetlerinin getirdiği dezavantajların ortadan kaldırılması için, organize sanayi merkezlerinin geliştirilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır. Bu tür merkezler, işletmelerin bir araya toplandığı ve bölgesel olarak istihdamın sağlandığı yerlerdir. Bu bölgeler bir yandan kuruluşlara sağlanan devlet desteğinin takibini düzenli kılarken bir yandan da buralarda bulunan kuruluşlar arasındaki bilgi alışverişini hızlandıracak üsler olarak kabul edilebilir. Bundan hareketle devlet ve özel sektör bu tip organize sanayi bölgelerinin oluşturulması için faaliyete geçmelidir. Bu aşamada özellikle özel sektörden sağlanacak bilginin diğer KOBİ'lere akışı da hızlı bir şekilde sağlanmış olacaktır.

8.3.Eğitim

KOBİ'lerin kırsal alanlarda kurulması için eğitim önemli bir kriterdir. Bu eğitimler çoğunlukla bireysel yeteneklerin geliştirilmesi, girişimcilik ve girişim yönetimi ile pazar analizi, kalite uygulamaları, üretim teknikleri vb. konularında olmalıdır. Verilecek eğitimlerin teknoloji transferi ile birleştirilmesi de kuruluşların üretim aşamasında maliyetlerinin düşmesi, verimliliğin artması ve kalitenin iyileştirilmesinde önemli rol oynayacak faktörlerden sadece bir kaçıdır. Ayrıca bu kuruluşların dış ticaret faaliyetlerinin ve yabancı kuruluşlarla ortaklıklarının artması know-how transferi ve ürün standartlarının eşitlenmesi yolunda kolaylık sağlayacaktır.

8.4.Özel Destek Sistemleri ve Devletin Rolü

Kırsal alanlarda KOBİ'lerin kurulması için özel destek sistemlerinin önemi büyüktür. Türkiye'de KOBİ'lere destek sağlayan KOSGEB gibi kuruluşların, kırsal alanda kurulacak bu tip işletmeler için geliştireceği teşvik sistemleri yararlı olacaktır. Kırsal alanda faaliyet gösterecek KOBİ'ler için devlet, bu işletmelerin kırsal alanda kurulmasına yönelik teşvikler ve kredi olanakları sağlamalı, bu alanlarda alt yapı hizmetlerini geliştirmeli ve aynı zamanda bu işletmelere hammadde sağlayacak olan hayvansal sektörün geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmalıdır. Türkiye'de tarımsal sanayi yatırımları, KOBİ yatırımları ve Organize Hayvancılık Bölgelerinde uygulanacak küçükbaş ve büyükbaş hayvanlara ilişkin teşvik tedbirleri ile bunlara ait müracaat prosedürü 18 Ocak 2001, 18 Şubat 2001 ve 23 Mart 2001 tarihli Resmi Gazete'lerde yayımlanmıştır. Buna göre,

- **Yatırım yapılacak iller**, kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) kapsamı içinde olmalıdır.
- **Teşvik Verilen Tarıma Dayalı Sanayi Kapsamı:**
 - **Süt Sığırcılığı:** Süt sığırcılığı ve süt ürünleri üretimi başlangıç olmak şartıyla, süt soğutma tankı ile yem hazırlama ünitesinin biri veya birkaçı bir orada olmalıdır. Damızlık hayvan sayısı KÖY'de en az 150 baş, diğer yörelerde 300 baş olmalıdır.
 - **Sığır Besiciliđi:** Besicilik ve kesimhane başlangıç olmak şartıyla, soğuk depo, yem üretim ünitesi veya et mamulleri üretiminin biri veya birkaçı bir arada olmalıdır. Besi hayvanı sayısı KÖY'de en az 500 baş, diğer yörelerde 700 baş olmalıdır.
 - **Küçükbaş Besiciliđi:** Besicilik ve kesimhane başlangıç olmak şartıyla, soğuk depo, yem üretim ünitesi veya et mamulleri üretiminin biri veya birkaçı bir arada olmalıdır. Besi hayvanı sayısı KÖY'de ve diğer yörelerde en az 1000 baş olmalıdır.
 - **KOBİ Yatırımları:** Genelgede KOBİ'ler, arsa ve bina hariç, makine, tesis, teçhizat, taşıt aracı, döşeme ve demirbaş toplamı 400 milyar TL'yi geçmeyen; 50-250 işçi çalıştıranlar;

orta ölçekli, 10-40 işçi çalıştıranlar; küçük ölçekli, 1-9 işçi çalıştıranlar ise mikro ölçekli işletmeler olarak tanımlanmış ve tarımsal sanayii yatırımları için, KÖY’de, sabit yatırım tutarının mikro ölçekli işletmelerde % 60’ı, küçük ölçekli işletmelerde % 50’si, orta ölçekli işletmelerde % 40’ı oranında faizsiz yatırım kredisi verileceği belirtilmiştir.

- **Organize Hayvancılık Bölgeleri:** Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerde olduğu gibi, kurulacak olan organize hayvancılık bölgeleri de teşvik belgeleri’ni alabilir ve KOBİ kapsamında değerlendirilerek, KOBİ’lerin yararlandığı tüm desteklerden faydalanabilir.

Buraya kadar bahsedilen teşvikler kapsamında, kırsal kalkınma açısından KOBİ’lerin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hayvansal ürünlere katma değerinin artırılmasında önemli rolü vardır. Bu durum özellikle bölgelerdeki istihdam ve gelirin artırılması için de önemlidir.

7. Sonuç – Değerlendirme

Yoksulluk Türkiye’nin giderek ağırlaşan bir sorunudur. Yoksulluk artık açlık sınırına doğru ilerlemektedir. Şiddetini giderek arttıran yoksulluk belirli bir kesimin değil sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tüm toplum kesimlerinin sorunudur. Yoksulluk arttıkça ekonomik yetersizlik, fiziki güçsüzlük, çevre kirliliği, dengesiz gelir dağılımı, sesini duyuramama ve marjinalleşme daha da artmaktadır.

Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli özelliği, toplumun yaşamı üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkileridir. Eğer, Türkiye’de 14 milyon insan günde 1 ABD Doları ile geçimini sağlamak ve yaşamını sürdürmek zorunda ise, bu gelecekte daha da ağır sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu nedenlerle, kolay erişilebilir, uygulanabilir yoksullukla mücadele yöntemlerinin bulunması gerekmektedir. Bu yöntemlerden bir tanesi de kırsal alandaki yoksullar için özellikle küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi ve ön plana alınmasıdır. Çünkü, beslenme, istihdam, hızlı nakit temini, gelir kaynağı yaratması, küçük girişimcilik ve düşük maliyet nedeniyle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği önem taşımaktadır.

Yoksullukla mücadelede küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin desteklenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu en azından kırsal alandaki yoksulların kendi beslenmeleri açısından önemlidir. Küçükbaş hayvancılığa yönelik girişimlerin desteklenmesi, üreticilerin başta

kooperatifleşme olmak üzere örgütlenmesi gerekmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin bu biçimde desteklenmesi ise, orta vadede Türkiye’de buna dayalı tarım sanayiini de etkileyecektir.

Kırsal alanda kurulmuş, hayvansal ürün işleyen KOBİ’ler kırsal alanda yaşayanlar için istihdam sağlayarak onların gelirlerini arttırmanın yanında, tarım sektörünün kalkınmasına doğrudan, kentsel sanayilerin gelişmesine ise dolaylı olarak katkıda bulunur. Kırsal alanda kurulacak olan hayvansal ürün işleyen KOBİ’ler, hayvansal ürünlerin katma değerini arttırmaya ve kırsal halkın gelir düzeyini yükseltmeye yardımcı olacaktır. Hayvansal ürünler; özellikle et ve süt ürünleri işlenmeden uzun süreli saklanamayacak özelliklere sahiptir. Bu nedenle, işlenmiş hale gelen ürünün raf ömrü uzayacak ve coğrafi açıdan çok daha uzak pazarlara ulaşım imkanı yaratılacaktır. Böylece kırsal alanda kalkınmaya yardım edecek bir istihdam ve gelir alanı sağlanacak ve kırsal alandan kentsel alanlara göç olayı da bitecektir.

Kırsal alanda kurulacak hayvansal ürün işleyen KOBİ’ler, insan ve hammadde sermayesini yerinde değerlendirilecek ve küçük tasarruflar bu sayede harekete geçirilebilecektir. Hayvansal ürün işleyen KOBİ’ler ülke halkının gıda gereksinimi karşılayan nitelikte olduğu için, pazar bulabilecek ve emek-yoğun sektör özelliği ile kırsal alanda çok sayıda bireye istihdam sağlayacaktır. Eş zamanlı olarak geliştirilen hayvancılık sektörü ile birlikte kurulacak olan KOBİ’ler, kırsal alanda özellikle gençler için yeni girişimcilik örnekleri yaratacak ve gençler yeni iş potansiyelleri aramak için, yörelerinden başka şehirlere göç etmeyecektir.

KAYNAKLAR

Akman,N. ve ark., 2000. “Türkiye’de Sığır Yetiştiriciliğinin ve Sığır Yetiştiriciliğinin Geleceği”. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, ZMO Tarım Haftası’2000, 17-21 Ocak 2000, Ankara, s.741-764.

Çevre Bakanlığı-UNDP .,2002. Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu. Çevre Bakanlığı-UNDP Yayını, Ankara

DİE.,1980-2001.Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri. Başbakanlık DİE Yayınları, Ankara.

DİE.,1991. Genel Tarım Sayımı. Başbakanlık DİE Yayınları, Yayın No:1691, Ankara.

DİE.,2000. İmalat Sanayi İstatistikleri, Başbakanlık DİE Yayınları, Ankara.

DİE.,2001.Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer). Başbakanlık DİE Yayınları, Yayın No:2758, Ankara.

DPT.,2000. Et ve Et Ürünleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Başbakanlık DPT Yayınları, Ankara.

DPT.,2001. Hayvancılık Sektörü Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Başbakanlık DPT Yayınları, Ankara.

DPT.,2003. İstatistiki Bölge Birimlerine Göre Çeşitli Göstergeler. Başbakanlık DPT Yayınları.

Erdoğan,G.,1997. Türkiye’de Yoksulluk: Boyutu ve Profili. Başbakanlık DİE Yayınları,Ankara.

Gülçubuk.B., 2002. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi Temel Dinamikleri ve Türkiye. Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002,Erzurum, s.26-33.

Gülçubuk, B.-Karabıyık, E., 2002. Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri. Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, Eylül-2002, Erzurum, pp. 471-476

Gülçubuk,B., “Globalization and The Agricultural Labor Market in Turkey”. The 6 th Conference of The European Soc. Association,23-26 September 2003, Spain.

Güneş,E.,1995.“Türkiye’de Hayvancılık İşletmeleri ve Kredi Uygulamalarından Yararlanabilme Olanakları.” TMMOB Yayını-Birlik Haberleri: Hayvancılıkta Ciddi Sorunlar Dosyası, Ankara,s.13.

Güneş,E.-Albayrak,M.-Gülçubuk,B.,2002. Türkiye’de Gıda Sanayii. Tekgıda-İş Sendikası Yayınları, Ankara.

IFAD.,2001. Rural Poverty Report 2001: The Challenge of Ending Rural Poverty, IFAD-USA.

Kaymakçı,M. ve ark., 2000. “Türkiye’de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği”. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, ZMO Tarım Haftası’2000, 17-21 Ocak 2000, Ankara, s.765-793.

Rawallion, M. and Guarav,D.,1999. “When is Growth Pro-Poor?.Policy Research Working Paper”. No:2263, Worldbank-USA.

Tan, S., 2001. Türkiye Sütçülük Sektörü ve Bölgelerarası Yapısal Değişiminin Spatial Denge Modeli ile Analizi. TEAE Proje Raporu, Ankara.

Uras,G.,2003. “14 Milyon Türk Günde 1 Dolar Harcayarak Yaşıyor.” Milliyet Gazetesi-17.10.2003.

Worldbank.,1990. World Development Report. Worldbank-USA.

Worldbank.,2001. World Development Report 2000/2001, Worldbank-Oxford: Oxford University Press,USA.

www.ilri.org

http://www.tarim.gov.tr

http://www.setbir.org.tr

http://www.fao.org